

Suvremena povijest između mijena i stalnosti. Uvodnik o pedesetoj godišnjici pokretanja *Časopisa za suvremenu povijest*

Časopis za suvremenu povijest pokrenut je ujesen 1969. godine. Tijekom gotovo pola stoljeća izlaženja u njemu su surađivali brojni vrsni domaći i strani povjesničari te znanstvenici srodnih područja. U proteklih pola stoljeća promijenilo se mnogo toga, pa se mijenjao i *Časopis*, kao što se mijenjala i hrvatska historiografija, i ne samo hrvatska, a mijenjala se i suvremena povijest. Ipak, pola stoljeća izlaženja znak je kontinuiteta i afirmacije *Časopisa* unatoč i u skladu s promjenama. Okrugla obljetnica dobra je prigoda da se progovori o tome kako se mijenjala suvremena povijest, kao i o dosezima hrvatske historiografije koja se njome bavila, a posebno o mjestu i ulozi *Časopisa za suvremenu povijest* u obradi pojedinih tema i otvaranju novih. Stoga tim temama, uza sve ostale teme suvremene povijesti kojima se *Časopis* inače bavi, posvećujemo 2019. godinu.

Godišnjice nisu prilika samo za slavlje, nego ujedno za podvlačenje crte, zbrajanje i preispitivanje rezultata te promišljanje budućih planova. One su i prilika za razmišljanje o pojmovima, izrazima i predodžbama koje svakodnevno upotrebljavamo automatski, bez razmišljanja, onako po navici i bez pitanja.

Suvremena povijest uobičajen je pojam, no odavno je upozoreno da je taj izraz svojevrstni oksimoron koji u sebi združuje opreku prošlosti i sadašnjosti. Prije više od pola stoljeća britanski povjesničar Llewellyn Woodward istaknuo je da bi primjereniji bio izraz povijest našega vremena (engl. *history of our time*), ali je iz njega nemoguće izvesti prikladan pridjev.¹ No, izraz povijest našega vremena doista najbolje oslikava sve što je sažeto u pojmu suvremene povijesti, koji je na kraju i zaživio u nemogućnosti pronalaženja prikladnijega izraza. Jedna od posebnosti suvremene povijesti leži u tome što se ona neprekidno mijenja s protekom vremena i nema isto značenje za različite generacije. Danas najraširenije shvaćanje suvremene povijesti među istraživačima jest da se radi o razdoblju koje obuhvaća posljednjih otprilike osamdeset godina (prosječna ljudska životna dob) te se u skladu s tim i stalno mijenja. Relativno slično, ali uže shvaćanje ono je po kojem se radi o vremenu koje živi u sjećanju većine stanovnika. Istraživanje suvremene povijesti donekle se razlikuje od

¹ Llewellyn WOODWARD, „The Study of Contemporary History”, *Journal of Contemporary History* 1 (1966), br. 1: 1.

istraživanja prijašnjih povijesnih razdoblja jer postoje ograničenja u pristupu dokumentima (trideset, sedamdeset i sto godina, ovisno o vrsti izvora), a na drugoj strani postoje živi svjedoci i njihova sjećanja. Osim toga, mogućnosti procjene važnosti određenih zbivanja i pojava ograničene su na sadašnji trenutak jer će se neke posljedice pokazati i moći spoznati tek u budućnosti. No, suvremena povijest nije neko daleko vrijeme koje se može smatrati nedovoljno važnim za sadašnjost i budućnost. To je vrijeme koje se odražava u sadašnjosti i utječe na nju, u kojem istraživači žive ili o njemu imaju saznanja iz vlastite prošlosti te nema prepreke u slabijoj mogućnosti razumijevanja običaja vremena. Ujedno je to i vrijeme koje pomaže u objašnjavanju sadašnjih događaja. Ovdje valja dodati da se širenjem interneta komuniciranje potpuno promijenilo, kao i dostupnost informacija, što je utjecalo i na istraživanja suvremene povijesti. Blagodat u istraživanju suvremene povijesti, u odnosu na prijašnja razdoblja, leži u brojnosti raspoloživih izvora, ali ima i svoje otegotne okolnosti u ograničavanju pristupa podacima, nastojanjima svjedoka vremena da sakriju i umanje propuste i pogreške, a istaknu i uveličaju svoje zasluge, kao i u sklonosti politike, pogotovo u nedemokratskim sustavima, da utječe na historiografiju i da ju u krajnjoj liniji nastoji staviti pod svoju kontrolu, pri čemu je pritisak na suvremenu povijest obično jači nego na povijest prethodnih razdoblja. No, unatoč svemu, interes javnosti za teme suvremene povijesti u pravilu je vrlo visok, a teme istraživanja brojne, što opet donosi određene prednosti. Na kraju sve ostane i na savjesti znanstvenika da rade u skladu s pravilima struke i najbolje što mogu u okolnostima u kojima djeluju, što istraživače suvremene povijesti ne odvaja bitno od ostalih povjesničara, pa ni znanstvenika drugih znanosti.

Šezdesetih godina prošloga stoljeća, u vrijeme kada je pokrenut *Časopis za suvremenu povijest*, a i niz drugih srodnih časopisa u drugim zemljama, prema istraživanju suvremene povijesti još je djelomično postojao zazor, koji je bio najizraženiji na prijelazu XIX. i XX. stoljeća, uvjetovan stavom da istraživanje nedavne prošlosti, od koje ne postoji dovoljan odmak koji bi davao veću mogućnost objektivnosti, ne može biti znanstveno valjano. Do danas su takvi pogledi napušteni, uglavnom stoga što se pokazalo da je upravo poznavanje suvremene povijesti korisno za suočavanje s izazovima sadašnjega vremena i da objektivnost uvelike ovisi i o trudu istraživača da spozna različite modele razmišljanja, ali i da apsolutnu objektivnost nisu uvijek iskazivali ni istraživači davno prošlih razdoblja, najčešće zbog sklonosti da suvremena shvaćanja i vrijednosti primijene na prošlo vrijeme.

Pitanje vremena i njegove jedinstvenosti intrigiralo je mnoge znanstvenike uz propitivanje smislenosti dijeljenja prošlosti na razdoblja, a još više određivanja njihovih čvrstih granica. No, iz praktičnih razloga od podjele na razdoblja nikada se nije odustalo, kao ni od toga da se granice razdoblja vežu uz određene godine ili barem desetljeća. Riječima Jacquesa Le Goffa: „to dijeljenje nije tek kronološka činjenica, ono izražava i ideju prelaska, zaokreta, ako ne i omalovažavanja društva i vrijednosti prethodnog razdoblja. Razdoblja stoga

imaju osobito značenje: u samome svome slijedu, u vremenskom kontinuitetu ili, naprotiv, u prekidima koje taj slijed izaziva i koji su ključan predmet promišljanja povjesničara.”² Uz ovo valja napomenuti da je Le Goff zastupao gledište da „nemjerljivo trajanje i mjerljivo vrijeme supostoje” i da periodizaciju treba zadržati, ali o njoj i promišljati i istraživati njezine različite mogućnosti.³

Pojam suvremenoga doba znatno se promijenio u posljednjih sto godina, kao i pojam suvremene povijesti. Prije sto godina pod suvremenom, odnosno modernom povijesti, kako se tada uglavnom nazivalo posljednje razdoblje, podrazumijevalo se vrijeme od Francuske revolucije dalje. Danas je to vrijeme izvan fokusa onoga što se na kraju nazvalo suvremena povijest iako su, nakon što moderna povijest više nije bila najnovija i najmodernija, korišteni razni nazivi koji su stalno isticali novost i suvremenost u odnosu na prethodno vrijeme, pa su tako korišteni ili se, ovisno o pojedinim zemljama i jezicima, još uvijek koriste izrazi kao što su nova, novija, najnovija i suvremena povijest, odnosno novo, novije, najnovije i suvremeno doba. Moderna povijest ostao je naziv za povijest kasnoga novog vijeka (engl. *late modern age*), a rjeđe novoga vijeka u cjelini (engl. *modern age*).

U hrvatskom jeziku uz izraz suvremena povijest koristi se i izraz suvremeno doba, koje se u prijašnjim vremenima nazivalo i najnovije doba. Takav paralelizam ne postoji u svim jezicima, što stvara problem pri preciznosti određenih prijevoda, kao i pri općenitom definiranju pojmova. Suvremena povijest i suvremeno doba preklapajući su i povezani pojmovi, ali ne i istoznačnice u punom smislu riječi. Dok je suvremena povijest pojam više vezan uz istraživanje i određen dostupnošću izvora, odnosno prosječnom duljinom ljudskoga života, pa time i stalno pomičan, bez čvrstih granica i na početku i na kraju, dotle je pojam doba više korišten u nastavi te je, barem u početnoj točki, čvršće određen određenim zbivanjima koja označavaju određeni prijelaz ili zaokret, a i njemu je krajnja granica današnje vrijeme, koje se stalno mijenja. S obzirom na to da izraz suvremeno doba ima širu primjenu, oko određivanja njegove donje granice u pravilu se postiže konsenzus u svakoj nacionalnoj historiografiji, iako različite nacionalne historiografije nemaju uvijek istu granicu. U britanskoj, američkoj te izvaneuropskim historiografijama već se dulje vrijeme kao granicu uzima 1945. godinu (hladni rat i blokovska politika, zlatno doba kapitalizma i potrošačkoga društva, slom politike kolonijalizma, temeljite društvene i političke promjene u socijalističkim zemljama, globalizacija). Ovaj primjer sada već slijede i mnoge europske države, uz tendenciju da se granica pomakne prema kraju osamdesetih godina (demokratske promjene u socijalističkim zemljama, nastanak novih država, pokretanje *World Wide Weba* zajedno s internetskom, koju se naziva i treća industrijska revolucija, mobilno komuniciranje). Ima i zagovornika pomicanja na 2001. godinu (osim početka tisućljeća, ističe se 11. rujna kao početak novoga oblika terorizma, kraj *Pax Americana* i stvaranje multipolarnoga svijeta, robotska, odnosno četvrta indu-

² Jacques LE GOFF, *Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?* (Zagreb: TIM press, 2015), 10.

³ *Isto*, 106-107.

strijska revolucija), no takvi zahtjevi za sada nisu šire prihvaćeni, što ne znači da s protekom vremena i takvi prijedlozi neće zaživjeti. Najkonzervativnija u razvijenom dijelu Europe, Njemačka je donedavna ipak uzimala 1914. godinu, s kojom počinje doba ratova, ali i tamošnja sveučilišta i instituti uvode u novije vrijeme 1945. godinu. U našem susjedstvu promjene su pretežno sporije te se uglavnom, kao i u Hrvatskoj, za donju granicu još uvijek uzima 1918. ili nešto rjeđe 1914. godinu.

Zbivanja vezana uz završno razdoblje Prvoga svjetskog rata (1917./18.) kao granica suvremenoga, odnosno najnovijega doba u Hrvatskoj, odnosno u socijalističkoj Jugoslaviji, prisutna su u nastavi povijesti od 1970-ih, s obzirom na to da je ishodište tadašnje suvremenosti viđeno u Oktobarskoj revoluciji (1917.), a u nacionalnoj povijesti u uspostavi prve jugoslavenske države (1918.).⁴ Suvremeno/najnovije doba tako je, dakle, bilo određivano u vrijeme kada je počeo izlaziti *Časopis za suvremenu povijest*, a u nastavi povijesti ta se granica nalazi i danas, samo se od 1990-ih izbjegava spominjati da to ima neke veze s Oktobarskom revolucijom, pa se spominje samo kraj Prvoga svjetskoga rata, a u nacionalnoj povijesti i nastanak prve jugoslavenske države, ili se samo navodi 1918. bez objašnjenja zašto baš ta godina. U nekim slučajevima navodi se da se radi o dobu tehnološkoga napretka.

Kraj Prvoga svjetskog rata u Hrvatskoj je već dugo donja granica suvremenoga doba i o potrebi njezina pomicanja svakako bi valjalo povesti raspravu radi postizanja određenoga konsenzusa. Zanimljivo je da se o toj granici ne raspravlja iako povremeno pojedini znanstvenici iskorače s nekim stavovima iz kojih se može razaznati da pod granicom suvremene povijesti podrazumijevaju neku drugu godinu, ali o tome, nažalost, ne iznose šira objašnjenja.⁵ Kao

⁴ U socijalističkom razdoblju granice pojedinih povijesnih razdoblja vidjelo se u revolucijama, a prije Oktobarske, u vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata kao granicu najnovijega doba uzimalo se Parišku komunu. No, valja istaknuti da se 1950-ih, a uvelike i 1960-ih, nije inzistiralo na podjeli na velika razdoblja (stari, srednji i novi vijek te najnovije doba), nego na socioekonomskim formacijama (prvobitna zajednica te robovlasničko, feudalno, kapitalističko i socijalističko društvo). Ipak, ustaljenoj podjeli na velika povijesna razdoblja nije bilo lako izmaknuti, pa se često miješala jedna i druga terminologija. Snježana KOREN, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 90-154. Podjelu na velika povijesna razdoblja više se isticalo od početka 1970-ih godina, ali se naglašavalo njihovo preklapanje s društvenim uređenjima, pa je najnovije doba počinjalo Oktobarskom revolucijom, a definiralo se kao razdoblje „u kome jedna trećina čovječanstva izgrađuje socijalističko društvo”. Vidi: Blagota DRAŠKOVIĆ, Ivo MAKEK, *Narodi u prostoru i vremenu: udžbenik povijesti za V. razred osnovne škole* (Zagreb: Školska knjiga, ⁵1977), 8-9, 95. Oktobarsku revoluciju kao početnu točku suvremene povijesti isticalo se još 1990., pa se, primjerice, u tadašnjem udžbeniku za peti razred za najnovije doba kaže da je to razdoblje povijesti „započelo pobjedom oktobarske socijalističke revolucije 1917. godine u Rusiji”. Blagota DRAŠKOVIĆ, *Čovjek u svom vremenu 1: udžbenik povijesti za V. razred osnovne škole* (Zagreb: Školska knjiga, ⁶1990), 16, 149.

⁵ Kao primjer se može istaknuti Branimira Jankovića, urednika portala Historiografija.hr, koji je u svojem izboru „Izdvajamo pet historiografskih knjiga iz 2017. godine” izbor napravio prema razdobljima, uz odvajanje kategorije „Povijest 20. stoljeća” od kategorije „Suvremena povijest” bez ikakva obrazloženja što smatra suvremenom poviješću. Iz samoga izbora knjiga navedenih kao izbor u te dvije kategorije može se iščitati da granicom smatra 1989. ili možda početak 1990-ih jer je u kategoriji XX. stoljeća izabran zbornik *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, koji

logični izbori pokazuju se 1945. i 1989. godina. Obje osim političkih nose i važne društvene i gospodarske promjene. Oba izbora imala bi određene prednosti i nedostatke. Izborom 1945. uhvatio bi se priključak s većinom svjetskih historiografija, a radi se i o vremenskoj granici koja je primjenjiva u većem dijelu svijeta. No, ona je u zapadnim i nekim drugim historiografijama prisutna već dulje vrijeme te će ju vjerojatno relativno brzo trebati zamijeniti 1989. godinom, koja se izdvaja kao sljedeći izbor. I ta je godina za hrvatsku povijest i sadašnjost vrlo važna, a važnost ima i u svjetskoj povijesti. Tom se izboru može prigovoriti da je još uvijek preblizu sadašnjosti, ali njemu u korist može se reći da se uglavnom koristi u nastavi s mlađim generacijama, većinom rođenima u XXI. stoljeću, kojima život bez interneta ionako izgleda „kao kameno doba”. No, „iz prve ruke” danas mogu saznati o osamdesetima, o četrdesetima rijetko, a o 1918. nikako.

U skladu s tim kako se u pojedinim historiografijama definira suvremena povijest, odnosno suvremeno doba, definiraju se i časopisi koji se time bave, no vrlo često uz određeno prethodno prijelazno razdoblje od deset do dvadeset godina, pa im je i granica tako određena. U takvim se slučajevima kod duljega izlaženja časopisa granica povremeno pomiče. Ponekad se časopisi pridržavaju okvirne granice od osamdeset godina i češće ažuriraju razdoblje interesa. Primjerice, naš nešto stariji imenjak *Journal of Contemporary History*, danas oslonjen na vodeća britanska i američka sveučilišta, kao donju granicu uzima tridesete godine. Uredništvo se uvijek pridržavalo granice od osamdeset godina, što je u vrijeme pokretanja časopisa sezalo u XIX. stoljeće. Neki se časopisi okrenuti suvremenoj povijesti jednostavno definiraju kao časopisi za XX. i XXI. stoljeće (primjerice *German Yearbook of Contemporary History, Istorija 20. veka*).

U vrijeme pokretanja *Časopisa za suvremenu povijest* tadašnje je uredništvo kao period na koji se *Časopis* fokusira odredilo prilično dugo razdoblje. U uvodniku prvoga broja, objavljenog 1969., Urednički odbor *Časopisa za suvremenu povijest* istaknuo je da je jedna od najvažnijih zadaća hrvatske historiografije „sustavno znanstveno istraživanje najnovije hrvatske povijesti”, što je u svojem programu preuzeo Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, kako se tada zvao institut izdavač *Časopisa*, ali i da je „njeno stvarno težište zasad na povijesti radničkog pokreta, Komunističke partije, oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije”, s tim da bi pokretanje *Časopisa za suvremenu povijest* trebao biti korak prema prvotno istaknutom glavnom cilju. Što se tiče vremenske odrednice tema koje će *Časopis* prihvaćati, istaknuto je da će primati „priloge vremenski ograničene na razdoblja od sredine 19. st. dalje, ali s težištem na 20. stoljeću. Sadržajno, ti bi se prilozi odnosili na sva osnovna područja povijesnog razvoja”. Što se tiče prostornih ograničenja, istaknuto je da će težište biti na „temama iz hrvatske

se odnosi na vrijeme obiju Jugoslavija (1918. – 1991.), a u kategoriji suvremene povijesti knjiga Dejana Jovića *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Vidi: „Izdvajamo pet historioografskih knjiga iz 2017. godine”, *Historiografija.hr*, pristup ostvaren 3. 1. 2018., <http://www.historiografija.hr/?p=7721>.

povijesti”, ali će biti otvoren temama iz povijesti Jugoslavije, pa zatim i onima „izvan Hrvatske i Jugoslavije”⁶. Institut koji je izdavač *Časopisa* od tada je više puta temeljito restrukturiran, a dva su restrukturiranja popraćena promjenama naziva, 1990. u Institut za suvremenu povijest (ISP, Institut) i 1996. u Hrvatski institut za povijest (HIP, Institut). *Časopis* je devedesetih godina donekle promijenio svoju definiciju oslobodivši se ideološkoga težišta, ali ostajući okrenut hrvatskoj povijesti od sredine XIX. stoljeća dalje.

Ulazeći u šesto desetljeće izlaženja *Časopisa za suvremenu povijest*, prvi je korak usklađivanje vremenskih odrednica sa sadašnjim poimanjem suvremene povijesti i fokusa *Časopisa* s misijom Instituta. Danas, na kraju drugoga desetljeća XXI. stoljeća, valja voditi računa o tome da se pojam suvremenosti uvelike promijenio od vremena kada je *Časopis* pokrenut. To je vrijeme koje povjesničari danas istražuju, pa i sam *Časopis* više nije samo literatura nego i izvor. Događaji koji se prije pola stoljeća, u vrijeme pokretanja *Časopisa*, nisu ni dogodili danas su teme istraživanja radova koje *Časopis* objavljuje. Vodeći računa i o tome da su u proteklih pola stoljeća časopisi okrenuti suvremenoj povijesti ažurirali vremenske odrednice razdoblja kojim se bave, što se u *Časopisu* zbog raznih razloga u tih pola stoljeća nije radilo, došlo se do trenutka kada valja napraviti iskorak naprijed u XXI. stoljeće, a XIX. stoljeće prepustiti drugim časopisima. Stoga s početkom šestoga desetljeća donekle mijenjamo definiciju *Časopisa*, određujući ga kao časopis koji objavljuje radove s temama relevantnim za suvremenu hrvatsku povijest, a prihvaća radove koji se odnose na XX. i XXI. stoljeće.

ZDRAVKA JELASKA MARIJAN
urednica *Časopisa za suvremenu povijest*

⁶ Urednički odbor, „Uvodna riječ”, *Časopis za suvremenu povijest* 1 (1969), br. 1-2: 5.